

УДК 796:616

Мацюк Галина, ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доц. Мельничук Л. Б (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ІЗ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ВАДАМИ

***Анотація.** У статті досліджено проблему організації роботи із дітьми з інтелектуальними вадами. Розкрито форми розумової відсталості та охарактеризовано фактори, які позитивно впливають на особистісний розвиток дитини з вадами інтелекту. Акцентовано увагу на причинах неуспішності учнів з особливими потребами, їх проявах і методах корекційної роботи щодо її подолання. Обґрунтовано оптимальні форми та методи особистісно орієнтованого підходу до учнів.*

***Ключові слова:** діти з інтелектуальними вадами, молодші школярі, форми і методи психокорекційної роботи.*

***Аннотация.** У статья изучена проблема организации работы с детьми с нарушением интеллекта. Раскрыты формы умственной отсталости и охарактеризованы факторы, которые положительно влияют на личностное развитие ребенка с нарушениями интеллекта. Акцентировано внимание на причинах неуспеваемости учеников с особыми потребностями, их проявлениях и методах коррекционной работы по ее преодолению. Обоснованы оптимальные формы и методы личностно ориентированного подхода к учащимся.*

***Ключевые слова:** дети с нарушением интеллекта, младшие школьники, формы и методы психокоррекционной работы.*

***Annotation.** The article is devoted to the organization of teacher's work with children who has intellectual disabilities. The forms of mental retardation are grounded; the factors of positive affect on the personal development of children with impaired intelligence are characterized. The attention is focused on the reasons for poor progress of pupils with special needs; the forms and methods of remedial work to overcome it are shown. The optimal forms and methods of personality oriented approaching to pupils with intellectual disabilities are grounded.*

***Keywords:** children with intellectual disabilities, pupils of primary schools, forms and methods of psychoremedial work.*

Сучасні умови організації освіти, її гуманізація, демократичні зміни, високий рівень освіченості населення дають змогу привернути увагу до організації навчально-виховної діяльності з дітьми, які мають особливі потреби, або «вади розвитку». З кожним роком спостерігається постійне зростання кількості таких дітей і це впливає на необхідність підвищити рівень та якість професійної компетентності майбутніх учителів, а також підходів до організації освітнього процесу.

Згідно статистичних даних, в Україні сьогодні є понад 89 тис. дітей, які мають вади розвитку. Незважаючи на те, що держава має розгалужену диференційовану мережу спеціальних дошкільних і шкільних закладів, їх кількість не задовольняє потреби населення щодо охоплення навчання цих категорій дітей. Зважаючи на це, проблема організації освітньої діяльності дітей з особливими потребами у загальних освітніх та виховних закладах набуває актуальності та потребує наукового обґрунтування.

Проблема навчання і виховання дітей з особливими інтелектуальними потребами знаходиться в центрі уваги таких вчених, як П. І. Ковалевський, І. О. Сікорський; дослідження у цьому важливому напрямі проводилися медиками М. М. Перельмутером, М. В. Рождественською, А. І. Селецьким, О. Й. Теплицькою та ін. Вчені М. А. Арнольдов, А. І. Капустін, В. М. Синьов та ін. з'ясували потенціальні можливості розвитку логічного мислення дітей-олігофренів та психолого-дидактичні умови корекції їх інтелектуальної діяльності. Психологічне підґрунтя корекційно спрямованого трудового навчання і виховання розумово відсталих дітей розроблено у працях дослідників Є. О. Білевича, В. І. Бондар, Г. М. Мерсіянової, К. М. Турчинської.

Метою нашої статті є обґрунтування особливостей навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку.

Серед різноманітних факторів, які позитивно впливають на особистісний розвиток дитини з вадами інтелекту, є врахування її клініко-психолого-педагогічних особливостей у навчально-виховному процесі. Насамперед це стосується реалізації корекційно-розвиваючої спрямованості навчання та спеціальної методики навчання цих дітей. Оскільки поняття «розумова відсталість» має більш клінічний відтінок, то вчені свідомо намагаються уникати названого медичного терміну, замінюючи його на «діти з порушеннями інтелектуального розвитку» (далі – ППР) [1].

Діти з інтелектуальними вадами розвитку обмежені в свободі та соціальній значимості для суспільства. До порушень адаптації таких дітей відносять комплекс жертви, що виражається в їх апатії, відмові від відповідальності за себе та інших, безпорадності, зниженні самооцінки, а також «комплекс знедоленості». Безперечно, що за всіма цими зовнішніми особливостями поведінки в характері діяльності дітей з вадами розвитку лежать певні порушення в організмі.

До порушень інтелектуального розвитку належить розумова відсталість – сукупність спадкових, вроджених (олігофренія) або рано набутих (деменція) стійких синдромів загального психічного відставання у розвитку, які проявляються в утрудненні соціальної адаптації головним чином через переважаючий інтелектуальний дефект. Розрізняють дві основні форми розумової відсталості: олігофренія (від гр. «слабкий розум») та деменція (від лат. «безумство»). Соматично дитина-олігофрен практично здорова [2, с. 28].

Олігофренія – це не хвороба, а стан дитини, при якому спостерігається стійке недорозвинення її психіки. Структура інтелектуальних порушень поєднується з порушеннями моторики, мовлення, сприймання, пам'яті, уваги, емоційної сфери, довільних сфер поведінки. Такі діти здатні до розвитку, хоча він і здійснюється уповільнено, нетипово, іноді з різкими відхиленнями. Однак це справжній розвиток, у процесі якого відбуваються кількісні та якісні зміни всієї психічної діяльності дитини.

Деменція – розлад більш-менш сформованих інтелектуальних та інших психічних функцій, якому передувало, на відміну від олігофренії, період нормального інтелектуального розвитку дитини. У цих дітей яскраво виражена невідповідність між реальними обсягом уже набутих знань і обмеженими можливостями їх використання. Такі діти часто некритичні, розгалумовані, їхні емоції та мотиви примітивні [3].

Одна з головних цілей роботи з ППР – допомогти їм розкритися через адекватні для рівня їхнього інтелектуального розвитку методи навчання. Насамперед у своєму колективі відчути себе впевненіше, а потім дати їм початкову професійну освіту, щоб їх соціалізація в суспільстві, після закінчення школи, проходила для них менш хворобливо.

Готовність учнів до навчання в школі та самостійної праці, а також їх працевлаштування в сучасних умовах соціально-економічного розвитку суспільства ускладнюються через відсутність методик визначення їхніх трудових можливостей та професійної орієнтації, що ґрунтуються на психофізичній діагностиці.

Діти з ППР важко адаптуються до умов шкільного навчання. Вони відчують труднощі при засвоєнні правил шкільного життя, неточно розуміють настанови вчителя, тому досить часто їхня поведінка оцінюється негативно. Найпоширеніші прояви неуспішності дітей з ППР у початкових класах подано у табл. 1. Тому дуже важливо працюючи з такими дітьми звертати увагу на окреслені проблеми у навчанні, бо від їх подолання буде залежати успішність подальшого навчання та можливість адаптації цих дітей у суспільному середовищі.

Для навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку використовуються ті ж методи, що й для навчання дітей з нормативним розвитком. Проте психофізичні особливості таких учнів обумовлюють інші способи застосування цих методів

Таблиця 1

Методи корекції неуспішності учнів з ППР у початкових класах

Причини неуспішності	Прояв неуспішності	Методи корекції
нестійкість уваги	дитина часто відволікається на уроці, допускає помилки під час списування, даючи правильну усну відповідь, неправильно записує її у зошиті	тренування уваги за допомогою спеціальних вправ; розвиток регулюючої функції мовлення, коли завдяки компоунуванню кожної своєї дії дитина утримує увагу на виконанні завдання; самоконтроль
знижена здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків	дитині важко засвоїти абстрактний рахунок, правила правопису, зрозуміти зміст сюжетної картини, прихованого змісту оповідання, зробити висновок, встановити причину та наслідок	розвиток мислення та мовлення за допомогою спеціальних прийомів, застосування помірної кількості наочності, своєчасний перехід від конкретного до абстрактного, значно повільніший темп навчання
наявність аграфії, дисграфії, дислексії	в дитини спостерігається стійке невстигання з якогось одного предмета (математика, читання...)	навчання за індивідуальною програмою з предмета, написаного на основі загальної програми для спеціальної школи
грубе порушення моторики	дитина довго не опановує процес письма, погано малює, ліпить, відстає на уроках фізкультури	формування навичок обслуговування, спеціальні ігри з розвитку точних і дрібних рухів, заняття з лікувальної фізкультури
недостатній розвиток просторових уявлень	дитині важко опанувати рахунок, зрозуміти геометричний матеріал	відповідні заняття з психологом
грубе порушення пам'яті	дитині важко запам'ятовувати літери, формування в неї елементарних вмій йде повільно	тренування пам'яті за допомогою спеціальних вправ; опосередкування пам'яті процесами мислення та мовлення

Зокрема, методи навчання повинні бути корекційно-розвиваючими. Це найсуттєвіша відмінність спеціальних дидактичних методів.

Щонайменші успіхи дитини в навчанні, прояви розсудливості, чуйності, старанності та інших моральних якостей, будь-які позитивні поведінкові акти і навіть відсутність або зменшення інтенсивності небажаних реакцій заслуговують на заохочення.

Орієнтуватися варто на такі показники: повага до інших у шкільному середовищі (виявляє привітність і турботу до інших); демонстрація самоконтролю (прагне уваги шляхом відповідної поведінки, прислуховується до конструктивної критики, спілкується з іншими у відповідний час; усвідомлює, що чиясь поведінка впливає на реакцію інших, бере на себе відповідальність за особисті рішення та дії, позитивно реагує на критику чи вказівки, виявляє самостійність у набутті навичок самообслуговування); демонстрація здорової я-концепції (ставиться до навчальних видів діяльності з ентузіазмом та інтересом, виражає почуття гордості та задоволення за досягнення, позитивно реагує на похвалу чи підтримку, виявляє задоволення в результаті важкої роботи, співпрацює з іншими у групі, виявляє розуміння до інших); продуктивні навички у роботі (активно залучається до навчальних видів діяльності, вміє використовувати допомогу і працювати самостійно, закінчує роботу у відведений час, легко переходить до нових ситуацій); організаційні здібності (організовує робоче місце, знає розміщення матеріалів, вміє розділяти завдання на частини і виконувати їх поступово) [4].

Психічний розвиток дитини з ПІР значною мірою залежить від того, як вона буде сприйнята найближчим оточенням. Створення доброзичливого психологічного клімату в колективі, формування у дітей прагнення допомогти один одному, підтримати, співчутливо ставитись до невдач інших, радіти чужим успіхам, толерантно сприймати чужі вади, пам'ятаючи, що вони зумовлені хворобою, виховання здатності до емпатії – все це істотно позначиться на підвищенні ефективності педагогічної роботи та реалізації принципу індивідуального підходу.

Для встановлення особистого емоційного контакту вчителів дуже важливо використовувати невербальні засоби мови: жести, міміку, виразність мовлення, погляд, але робити це треба з обережністю. Педагог повинен знати, в яких умовах виховання учень перебував раніше і перебуває зараз, що є для нього впливовим і стимулюючим, що може загальмувати прояв негативних реакцій, а що може викликати емоційний спалах.

У залежності від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, які викликає у нього навчальна діяльність, слід пропонувати завдання у різній формі, наприклад, при несформованості фонематичного сприймання замість диктанту можна дати списування тексту; при виявленні

труднощів під час письма за зразком (у період оволодіння грамотою) можна запропонувати письмо за контуром чи опорними крапками у зошитах; при труднощах запам'ятовування словесної інструкції – використати наочну: таблиця, умовні позначення тощо; при неможливості зрозуміти хід виконання задачі навести аналогічну, розв'язану раніше або запропонувати виконати її практично (по можливості) [5, с. 120].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що в організації навчальної діяльності навчання дітей з інтелектуальними вадами вчителю слід враховувати рівень знань, темп роботи, динаміку втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів. Проте пристосування до дефекту перешкоджає успішній адаптації дітей з інтелектуальними вадами до умов життя. Тому другим етапом роботи є розвиток особистості дитини, а саме: поступовий розвиток пізнавальних процесів, оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, посилення здатності до саморегуляції тощо.

Правильно організована корекційно-розвиткова робота сприяє не тільки розвитку та вихованню розумово відсталих учнів, а й прискоренню їх соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

1. Туріщева Л. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / Л. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 111 с. **2.** Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі : початкова ланка. Путівник для педагогів / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – К. : «АТОПОЛ». – 2010. – 96 с. **3.** Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www2.zn.z.edu.ua.net/storage/195.doc>. **4.** Лавриненко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські обриси / Н. М. Лавриненко. – К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с. **5.** Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки / М. П. Матвєєва, О. В. Гаврилов, С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 264 с.